

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК [32:316.72]477

Рудакевич О. М.

Тернопільський національний економічний університет

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА: СТАН І ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проаналізовано стан політичної культури сучасного українського суспільства. Охарактеризовано теоретико-методологічні проблеми дослідження національної політичної культури, що відроджується і модернізується в суверенній українській державі, а також обґрунтовано шляхи їх подолання.

Ключові слова: суспільство, нація, політична культура суспільства, національна політична культура.

Рудакевич О. М.

УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье проанализировано состояние политической культуры современного украинского общества. Охарактеризовано теоретико-методологические проблемы исследования национальной политической культуры, что возрождается и модернизируется в суверенном украинском государстве, а также обоснованы пути их преодоления.

Ключевые слова: общество, нация, политическая культура общества, национальная политическая культура.

Rudakevych O.

UKRAINIAN POLITICAL CULTURE: STATE AND RESEARCH PROBLEMS

State of the political culture of the Modern Ukrainian society is analyzed. Theoretical and methodological problems of research of national political culture that revives and modernizes in the sovereign Ukrainian state and ways of overcoming them are characterized.

Key words: society, nation, political culture of society, national political culture.

Те, що Україна – незалежна, суверенна, демократична, правова та соціальна держава – не підлягає сумніву, хоч ці конституційні означення нашої держави значною мірою залишаються декларативними. Інший статус має твердження „Україна – національна держава”. Воно не отримало „прописки” в офіційному дискурсі та не набуло належного поширення в повсякденній мові вітчизняних політиків, особливо тих, які наділені владою. В умах значної частини української еліти продовжується осмислення двох прописних істин: 1) сучасна історична епоха – це епоха національних держав; 2) Україна має шанс

успішного становлення й розвитку лише як національна держава.

Рух України до статусу повноцінної національної держави вимагає відродження української етнічної нації та формування модерної української спільноти, яка об’єднає всі етнічні групи, які проживають у державі. Такий національний транзит вимагає формування української національної політичної культури, що функціонує на базі спільних національних цінностей.

Як свідчить аналіз вітчизняної наукової літератури, національна політична культура поки що не стала предметом ґрунтовного монографічного чи дисертаційного дослідження. Політологи, соціологи, історики й інші суспільствознавці для характеристики

політичної культури українського соціуму використовують поняття, що стосуються не феномена нації, а держави (державної спільноти), її населення, народу: „політична культура населення України”, „політична культура українського суспільства”, „політична культура українського народу”, „політична культура України” тощо [1; 2; 3].

Упродовж останніх років спостерігається певна активізація досліджень політичної культури в Україні. Крім названих вище наукових праць, відзначимо статті А. Карнауха, В. Матусевича, В. Нагорного, Є. Подмазко, І. Поліщука, О. Радченка, В. Хмелька, М. Щербака, в яких розглядаються теоретико-методологічні основи дослідження політичної культури сучасного українського суспільства. До авторів, які, усвідомлюючи необхідність дослідження української національної політичної культури, зробили певні кроки в цьому напрямку, слід віднести М. Білецького, В. Григор'єва, В. Ковалевського, В. Костенка, І. Кураса, В. Лісового, М. Розумного, О. Рудакевича. Однак осмислення теоретико-методологічних засад української національної політичної культури ще перебуває в зародковому стані і вимагає невідкладних зусиль вітчизняних суспільствознавців.

Мета даної статті – охарактеризувати стан політичної культури сучасного українського суспільства та виявити проблеми її дослідження як культури української нації, що відроджується і модернізується в суверенній державі.

На відміну від російської державності, яка в роки радянської влади носила, хоч і деформований, але національний характер, державність в Україні (Українській РСР) була позбавлена власних традицій та ідеалів. Тому проголошення державного суверенітету України не могло означати швидке опанування українською національною культурою політичного простору країни. Ментально, ідеологічно і культурно Україна значною мірою продовжувала залишатися заповідником радянського способу мислення і поведінки. Національно-демократичні сили виявились надто слабкими, а інерція радянської політичної культури надто сильною, щоб молода держава, увесь політикум почали динамічно набирати національного характеру.

Помаранчева революція сформувала ілюзію демократичних перемін у способі мислення та поведінки значної частини українського народу. Здавалося, що Україна твердо стала на шлях розбудови національної держави на засадах духовних і політичних цін-

ностей українства. Помаранчевою ейфорією були охоплені й провідні політики та політологи Заходу, вважаючи, що Україна, її народний загал демонструє поведінку європейського рівня, чим істотно відрізняється від населення Росії, його політичної культури. Всесвітньо відомий політолог і колишній радник Президента США З. Бжезинський, наприклад, на восьмому черговому круглому столі „Україна на шляху до державотворення” (листопад 2007 р., м. Київ), пафосно заявляє: „Хочу почати з привітання народу України з його політичною зрілістю. Він ще раз довів і показав, що має політичну культуру, і що йому є чим пишатися... Взагаліто, Україна повинна сказати своєму молодшому братові – Росії, щоб навчалася в неї політичної культури”. І далі: „...Україна є успішною як національна держава. Україна існуватиме, і жодних сумнівів у цьому немає. Україна – це безперечно, частина європейського пейзажу, частина європейської політичної культури” [4].

Протилежну за змістом характеристику пострадянській політичній культурі дещо раніше дав професор В. Литвин у статті „Політична культура українського суспільства: традиції і сучасність” (2002), перебуваючи на посаді Глави адміністрації Президента України. „Від Радянського Союзу, – зазначав він, – Україна дістала у спадок пасивний, підданський тип політичної культури. Методом „батого і пряника” правляча комуністична партія виховувала звичку сприймати на віру і схвалювати навіть очевидно безглузді кроки влади. Фальшиве єдинодумство, істеричні політичні кампанії створювали позірний ефект єднання влади і народу. Саме поняття „політична культура” було вилучене з вжитку і лише зрідка застосовувалось як інструмент маніпуляції свідомістю” [1].

Є очевидним, що характеристики української політичної культури, дані З. Бжезинським і В. Литвином істотно відмінні від реального стану справ. Більш об'єктивну оцінку політичної культури в Україні дають соціологічні дослідження, що проводяться на основі визнаних світовим науковим співтовариством методик. Наведемо деякі результати загальноєвропейського моніторингового проекту „Європейське соціальне дослідження”, в якому у 2007 р. брала участь половина держав Європи. Для порівняння наведемо дані, отримані у таких країнах: Україні, її найближчих сусідах – Росії, Словаччині і Польщі, а також Німеччині як високорозвиненій демократичній державі Європейського Союзу [5].

Аналіз показав, що основні політичні параметри українського суспільства в цілому близькі до характерних рис політичного життя європейських країн, як розвинених (Німеччина), так і постсоціалістичних. Між тим, кидається у вічі, що населення України істотно більше цікавиться політикою, ніж поляки, росіяни й словаки (табл. 1). Однак для українців аналіз політики, з точки зору формування власної оцінки, видається складнішим, ніж для інших європейців, особливо, німців (табл. 2). Серед європейських країн, узятих для порівняння, громадяни України засвідчують відносно низьку довіру до парламенту і політичних партій, а також до

міжнародних організацій – Європарламенту та ООН (табл. 3). Опитування виявило відносно високу участь українців у діяльності політичних партій та низьку участь в інших інститутах громадянського суспільства (табл. 4).

Недостатня увага вітчизняних науковців до дослідження національної політичної культури обумовлена рядом причин. По-перше, в українській політичній науці теоретично не обґрунтовано поняття „національна політична культура”, яке належить до базових етнополітологічних термінів і вимагає синтезу сучасних досягнень політичної культурології й націології.

Таблиця 1.

Наскільки Ви цікавитеся політикою? (%) [5, с. 15]

Країна Європи	Дуже цікавлюся	Взагалі цікавлюся	Мало цікавлюся	Зовсім не цікавлюся
Німеччина	16,1	37,7	35,9	10,2
Польща	6,3	32,2	43,8	17,6
Росія	7,9	34,7	34,2	22,5
Словаччина	6,5	31,0	48,1	13,9
Україна	11,0	36,0	38,6	14,0

Таблиця 2

Наскільки Вам складно або ж легко скласти власну думку про політичні питання? (%) [5, с. 16]

Країни Європи	Дуже складно	Складно	Важко сказати	Легко	Дуже легко
Німеччина	3,7	20,4	38,3	29,8	7,1
Польща	7,7	27,4	34,8	21,0	5,5
Росія	11,1	27,5	39,9	11,8	2,3
Словаччина	6,7	23,7	42,9	18,5	4,8
Україна	11,4	34,4	31,4	15,5	2,6

Таблиця 3

Наскільки ви довіряєте політичним інститутам? (0 – зовсім недовіряю, 10 – повністю довіряю) (вказ. сер. бал) [5, с. 16]

Країна Європи	Парламенту країни	Політичним партіям	Європейському парламенту	ООН
Німеччина	4,22	3,28	4,07	4,74
Польща	2,68	2,13	4,80	5,33
Росія	3,38	2,81	3,92	4,30
Словаччина	4,20	3,63	5,14	5,32
Україна	2,32	2,31	3,89	3,75

Таблиця 4

Чи доводилось Вам за останні 12 місяців брати такого роду політичну участь?

(подано процент ствердних відповідей) [5, с. 20–22]

Країна Європи	Брати участь у санкціонованих мітингах	Працювати в політичній партії або в русі	Працювати в іншій організації чи об'єднанні	Підписувати петиції
Німеччина	7,7	3,8	20,2	27,4
Польща	1,3	1,7	4,3	5,3
Росія	4,9	2,9	4,8	6,5
Словаччина	2,9	2,8	8,4	18,1
Україна	7,1	4,0	1,4	5,1

По-друге, в умовах перехідного періоду суспільного розвитку ще не сформовано цілісне органічне національне утворення – т. з. „модерна українська нація”, а в Конституції України вживаються два терміни: „українська нація” і „український народ”. Використання поняття „національна політична культура” вважається або передчасним, або таким, що вимагає уточнення (мова йде про політичну культуру етнічних українців чи про політичну культуру модерної української нації, яка почала формуватися). По-третє, українська політична наука все ще відчуває істотний вплив теоретико-методологічних настанов заделогозованого радянського суспільствознавства, в якому теми „Українська нація”, „Українська національна культура”, а тим більше „Українська політична культура” викликали занепокоєння офіційних осіб. У використанні були терміни „радянський народ”, „радянська політична система”, „радянська політична культура” тощо, що відображали ідеологічну спрямованість комуністичного радянського режиму.

Ще однією причиною невикористання поняття „національна політична культура” є його відсутність у працях класиків світової політичної культурології: Г. Алмонда, С. Верби, У. Розенбаума, Л. Пая, Р. Такера та ін. Мова йде не про те, що названі та інші дослідники не поєднували категорії „політична культура” й „нація”, а про те, що в їх дослідженнях не акцентується увага на своєрідності змісту понять „національна політична культура” чи „політична культура нації”, з одного боку, та „політична культура суспільства” чи „політична культура населення держави” – з іншого. Відомо, що Г. Алмонд та С. Верба свою головну працю з питань політичної культури назвали „Громадянська культура: політичні установки і демократія п'яти націй” (1963), в якій йшлося про політичну культуру США, Великобританії, Німеччини, Італії і Мексики [6]. Амери-

канська традиція практичного політичного дискурсу та політичної науки фактично отожднює поняття нації і держави, вважаючи, що нація – це державний народ. Тому Г. Алмонд та його колеги, розмірковуючи в контексті політичної теорії нації, не мали потреби розрізняти поняття „національна політична культура”, „політична культура держави” та „політична культура нації”. Та все ж, формування і динамічний розвиток етнополітології, дослідження національного феномену призвели до висновку, що нація володіє не лише політичною природою і суттю, а й етнічним, етнокультурним еством, який не менш важливий, ніж політичний. Сьогодні, наприклад, навіть високорозвинена і консолідована країна США, за плечима якої більш, ніж двостолітня історія успішного розвитку, відчуває проблему трансформації національних цінностей та збереження національної ідентичності. Не випадково один із найбільших авторитетів американської політології кінця ХХ – початку ХХІ століття С. Хантінгтон стурбований запитанням: „Куди піде Америка? Чи буде вона нацією індивідів з рівними правами і спільною культурою та вірою, чи перетвориться на асоціацію расових, етнічних і культурних субнаціональних груп, що втримуються разом надією на матеріальні статки, завдяки розвиненій економіці й компетентному правлінню. Основні баталії у цій війні, – зазначає вчений, – включають бої за „американське кредо”, тобто за єдність нації, за мову і за стрижневу культуру” [7, с. 228].

Для сучасного українського суспільства важливо з'ясувати не лише стан політичної культури, її головні риси і тенденції розвитку, а й виробити модель національної політичної культури. Така модель повинна врахувати історичний досвід народу, специфіку його сьогодення, життєві потреби й інтереси, а також світовий досвід функціонування модерної політичної культури. Ця модель має

бути покладена в основу практичної діяльності влади й громадянського суспільства з формування „стрижневої культури” оновленої української нації.

Як резонно зазначає В. Григор'єв, – „неупереджене виявлення найглибших засад української політичної культури, її основних формоутворень, визначення її місця серед інших подібних феноменів сьогодні можна віднести до фундаментальних проблем національно-культурного самоствердження... Розв'язання такого завдання об'єктивно висуває на перший план ряд суто методологічних проблем, поза осмисленням яких проста політична номінація та перелік втрачають сенс” [8, с. 37]. На думку дослідника, „кристалізація спрямовуючих національної політичної культури” має відбуватися на засадах національної ідеї, яка виступає ядром будь-якої національної культури [8, с. 38].

В. Ковалевський звертає увагу на особливості змісту та співвідношення понять „світова політична культура” та „національна політична культура”. В основі другого терміну, вважає дослідник, крім „ціннісних орієнтацій та установок”, властивих членам нації, лежить також „національний характер в широкому смислі цього поняття” [9, с. 107]. Однак саме національний характер українців зазнав істотних деформацій і вимагає відродження автентичних рис.

Академік І. Курас звернув увагу наукової громадськості на необхідності дослідження такого важливого аспекту політичної культури нації, як етнополітична культура соціуму. Введення в науковий обіг нового поняття („етнополітична культура”) науковець пояснював тим, що „на рубежі тисячоліть як і в усьому світі, так і в Україні, спостерігається певна девальвація традиційних методів дослідження політичних культур; натомість посилюється науковий інтерес до проблем ідентичності і мультикультуралізму”. На думку багатьох учених Заходу, – продовжує І. Курас. – „політико-культурні теорії „спіткнулися” саме об проблему виділення із загальної політичної культури певних субкультур” [10, с. 592].

Слід зазначити, що поняття „політична культура суспільства” та „національна політична культура” мають різне змістове наповнення, особливо в молодих держав. Перше з них часто включає інерційну політичну культуру іноземних політичних режимів, які панували над народом і силоміць нав'язували йому чужі політичні цінності. Воно також може включати антинаціональну культуру – культуру політичних сил, які спрямо-

вують свої дії на руйнацію національної держави, або ж гальмують її розвиток, маючи на меті законсервувати постколоніальний стан народу. Разом з тим, національна політична культура також не є однорідною. Вона, крім базових цінностей нації, включає політичні субкультури суспільних груп та регіонів країни.

Сьогодні в суспільствознавчих науках визріли ідейно-теоретичні передумови концептуалізації національної політичної культури, що створює сприятливі умови для її всебічного дослідження.

По-перше, майже за півстоліття, що минули з часу обґрунтування Г. Алмондом концепту „політична культура”, розкриття суті, структури, функцій та типів відповідного феномену, сформульовані істотно оновлені погляди на сутність політики і культури, їх взаємозв'язок. Політика, політична діяльність розглядаються нині як діалектичне поєднання раціональних та ірраціональних, у тому числі культурних чинників, кожен з яких відіграє важливу роль у реалізації життєвих потреб соціальних акторів. Сформувався наука про культуру – культурологія, яка напрацювала низку підходів до розкриття суті і соціального призначення культури. Це створює умови для виведення політичної культурології на рівень знань сучасного суспільствознавства.

По-друге, в 60–70 рр. ХХ ст. пройшло становлення етнополітології, яка розробила систему наукових поглядів на сутність та історичну місію націй. Нації розглядаються як спільноти, яким властиве поєднання етнічної та політичної самоорганізації соціуму [11]. Доведено, що саме формування національної культури, її політичної компоненти завершує процес визрівання націй, перетворення їх у повноцінні суб'єкти міжнародного життя й успішного виконання ними соціальної місії.

По-третє, відчутний прогрес за минуле півстоліття спостерігається також у сфері методологічного забезпечення науки. Більшої досконалості набули такі загальнонаукові підходи як холістичний, системний, структурно-функціональний, діяльнісний, процесуальний, історичний, компаративний. Принципово нові можливості в пізнанні політичних та культурних явищ відкривають соціокультурний, соціетальний і синергетичний підходи, яким властиві ознаки міждисциплінарності й універсальності. Використання, зокрема, соціетального підходу дозволяє виявити базові елементи національної політичної культури і сформулювати матрицю цього складного політико-культурного утворення.

Пізнавальний горизонт у дослідженні національної політичної культури розширяють також процесуальний і комунікативний підходи. Вони дозволяють представити її функціонування як процес комунікації, в ході якого формується, поширюється і використовується політико-культурна інформація.

Сказане дозволяє зробити висновок, що в Україні як молодій державі відбуваються складні процеси національного відродження та модернізації. Вони, з одного боку, гальмуються інерційною політичною культурою минулої історичної доби, яка не відповідає

ментальним настановам та життєвим потребам українців, а з іншого – стимулюються ідеалами демократичної та національної держави, яка розбудовується в Україні. За цих умов актуальним є дослідження загальнотеоретичних засад національної політичної культури з використанням новітніх досягнень політології, культурології та націології. Їх розкриття дозволить успішніше аналізувати політико-культурні зміни в суспільстві й цілеспрямовано впливати на консолідаційні і трансформаційні процеси в українській державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвин В. Політична культура українського суспільства: традиції і сучасність [Електронний ресурс] / В. Литвин. – Режим доступу: <http://cn.com.ua/№206/politics/view/view.html>
2. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л. П. Нагорна. – К.: Стилос, 1998. – 278 с.
3. Политическая культура населения Украины (результаты социологических исследований) / [ответ. ред. Ю. Н. Пахомов, Е. И. Головаха]. – К.: Наукова думка, 1993. – 135 с.
4. Бжезинський З. „Україна має показати своєму молодшому братові – Росії – приклад політичної культури” [Електронний ресурс] / З. Бжезинський / – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2007/11/14/66832.htm>
5. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами „Європейського соціального дослідження”. 2005–2007 роки / Є. Головаха. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. – 133 с.
6. Almond G.A. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations / G. A. Almond, S. Verba. – Princeton: Princeton University Press, 1963. – 281 p.
7. Хантинхтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантинхтон; [пер. с з англ. А. Башкирова]. – М.: ООО „Изд-во АТС”; ООО „Транзиткнига”, 2004. – 635 с.
8. Григор’єв В. Вітчизняна політична культура в контексті теоретичного пошуку / В. Григор’єв // Нова політика. – 1998. – № 5. – С. 37–39.
9. Ковалевський В. Мировая политическая культура и Украина: состояние, диалектика и перспективы / В. Ковалевский // Історичні та політологічні дослідження. – Донецьк: Видання Донецького національного університету. – 2001. – № 3. – С. 107–110.
10. Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Ф. Курас. – К.: Генеза, – 2004. – 736 с.
11. Рудакевич О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації / О. М. Рудакевич. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ „Економічна думка”, 2009. – 292 с.